

METODIKA VEDENÍ VZDĚLÁVACÍ VÍKENDOVÉ AKCE PRO EKOPEDAGOGY, MIMOŠKOLNÍ A VOLNOČASOVÉ PEDAGOGY

Co v tom lese budeme dělat?

**fond
pro NNO**

NROS

**nadace
partnerství**

ICELAND
LIECHTENSTEIN
NORWAY
**eea
grants**

Realizováno v rámci projektu Švýcárna přírodě a lidem podpořeného grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska v rámci EHP fondů.
www.fondnno.cz a www.eeagrants.cz

Program

I. den

- Příjezd účastníků, praktické informace
- Informace o projektu
- Seznamky a poznávací hry
- Co je eko-výchova?
- Reflexe a evaluace

II. den

- Celodenní výlet

Průběžné aktivity na cestu

1. Cesta pračlověka
 2. Paletky
 3. Pobytové stopy
- ### Jednorázové aktivity bez specifického místa

1. Najdi svůj strom
2. Pravěká mapa okolí
3. Jak to viděl pračlověk?
4. Koktejl vůní
5. Užitečný nebo zbytečný
6. Patří k nám?
7. Sestavte řetězec

Jednorázové aktivity na konkrétním místě

1. Čtvero vývěřů
2. Archeolog a historik
3. Najdi pramen – proutkaření
4. Hon na mamuta
5. Mandalý z barevných písků

Večerní pozorování přírody

III. den

- Vytvoř si svůj šíp
- Střelby na cíl
- Drobné výtvarné aktivity
- Závěrečné zhodnocení

Úvodem

Hnutí Brontosaurus je dobrovolnická organizace s dlouholetou tradicí působící v environmentální oblasti. Stejně tak i Základní článek Modrý kámen se již léta věnuje organizaci a koordinaci dobrovolnických aktivit, environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě. Naše akce jsou určeny široké veřejnosti, hlavní cílovou skupinou jsou ale především mladí lidé v rozmezí 15-26 let. V posledních několika letech se věnujeme také environmentálnímu vzdělávání dětí školního věku prostřednictvím jednodenních i pobytových výukových programů v srdci Moravského krasu.

Zkušenosti v této oblasti pravidelně sdílíme s našimi stávajícími i budoucími organizátory a spolupracovníky i s kolegy eko-pedagogy a volnočasovými pedagogy.

Metodika, kterou právě otevíráte, slouží jako návod na vedení víkendové vzdělávací akce pro ekopedagogy, volnočasové a mimoškolní pedagogy se zájmem o environmentální vzdělávání.

**fond
pro NNO**

NROS

nadace
partnerství

ICELAND
LIECHTENSTEIN
NORWAY
**eea
grants**

Co je cílem víkendovky?

Cílem této akce je nabídnout inspiraci pro všechny, kdo se ve svém profesním i soukromém životě věnují výchově a vzdělávání. Chceme poskytnout možnost na vlastní kůži si aktivity vyzkoušet, ne si jen o nich přečíst v knihách. Rádi bychom ukázali pobyt venku, v přírodě, v lese jako přirozenou součást výchovy, vzdělávání i života.

Komu je vzdělávací víkendovka určena?

Akce je zaměřena na environmentální vzdělávání a osvětu volnočasových a mimoškolních pedagogů. Typickým účastníkem je například vedoucí zájmového kroužku, organizátor dětského tábora nebo vychovatel.

Jak dlouhá akce je?

Tato metodika je návodem pro vedení dvoudenní víkendové akce. Účastníci přijíždějí během pátečního odpoledne, program začíná kolem 18. hodiny. Akce končí po nedělním obědě s předpokládaným odjezdem účastníků kolem 15. hodiny.

Kdy je možné akci realizovat?

Tato metodika byla sestavena i ověřena pilotáží v jarním období (konec dubna). Většinu aktivit, které jsou účastníkům představeny, lze ale využít s drobnými úpravami celoročně.

Co budou účastníci potřebovat?

Nezbytností je vhodné oblečení do každého počasí (pláštěnka, pevná obuv, čepice proti slunci i pro případ chladného počasí), batoh na celodenní výlet, čelovka, zápisník a tužka.

Kdo akci vede?

Vedoucím akce by měl být zkušený ekopedagog. Měl by být schopen představit zajímavé aktivity pro kolektivy dětí a mládeže a přitom i ovládat práci se skupinou dospělých. Nezbytná je znalost základních postupů a metod neformálního vzdělávání (zážitková pedagogika, „learning by doing“).

Jaké využíváme prostory a pomůcky?

Za pěkného počasí lze většinu aktivit realizovat ve venkovních prostorech (v areálu EVC Švýcárna nebo v přírodě). Za nepříznivého počasí lze některé přesunout do výukového sálu. Pro některé činnosti je vhodné využít whiteboard nebo flipchart. Specifické pomůcky jsou uvedeny u jednotlivých aktivit.

1. den

Příjezd účastníků, praktické informace

Cíl: ubytování a krátké seznámení účastníků s areálem a zajištěním pobytu

Délka: v závislosti na počtu a možnostech účastníků 1-2 hodiny

Ekologické volnočasové centrum Švýčárna - místo realizace akce - je soubor budov rekonstruovaných do podoby ubytovacího, vzdělávacího a sebezvojového centra v centrální části Moravského krasu mezi obcemi Křtiny a Adamov. Objekt patřil původně k areálu blízké Staré huti - technické památky z 18. - 19. století. Jedná se o stavbu hutního hostince a železitých lázní postavených v alpském (švýcarském) stylu - proto tedy Švýčárna. Rekonstrukce probíhající od roku 2008 je prováděná podle zásad přírodního stavitelství.

Ubytovací kapacita pro účastníky je 29 lůžek v hlavní budově + bezbariérový pokoj o šesti lůžkách v zadním traktu. K dispozici jsou koupelny na každém patře v každé budově.

Stravování je zajištěno po celý den místní kuchyní v jídelně s kapacitou 35 osob, v sobotu je připraven oběd formou balíčku na cestu.

Účastníci přijíždějí v průběhu pátečního odpoledne. Před večerí je seznámíme s programem, areálem EVC Švýčárna a poskytneme základní praktické informace.

Po večerí (18:00) se shromáždíme ve společenské místnosti/venkovním areálu.

Informace o projektu

Cíl: seznámení účastníků s projektem

Délka: 15 minut

Účastníky krátce seznámíme s projektem 77 – FN -050 Švýčárna přírodě a lidem a grantovou podporou v rámci EHP fondů. Seznámíme účastníky s aktivitami projektu a výstupy, které jsou k dispozici na samostatné projektové webové stránce www.proprirodu.svycarna.eu.

Ve výukové místnosti a společných prostorách EVC Švýčárna je na viditelném místě vyvěšen poster se základními informacemi o projektu a jeho grantové podpoře.

Seznamky a poznávací hry

Cíl: představit různé typy seznamovacích aktivit a prakticky je vyzkoušet

Délka: 45 minut

Seznamovací aktivity, které se skupinou na počátku zpravidla podnikáme, vždy závisí na tom, o jakou skupinu se jedná. Nejde přitom jen o věk účastníků nebo o to, jak je skupina početná. Někdy se členové naší skupiny již navzájem znají a jen lektor je tím „novým“. I v případě, že se všichni navzájem už seznámili dříve, je dobré na počátku společné cesty zařadit hry a činnosti, které toto poznání prohloubí a posílí týmového ducha ve skupině.

Pokračujeme seznamovacími aktivitami – vybereme vhodné v závislosti na složení skupiny a časových možnostech:

Druhy seznamek podle typu skupiny:

1. Účastníci se neznají, neznají ani lektora

Jména v kruhu	Skupina sedí v kruhu a postupně musí každý člen uvést své jméno. Ve druhém kole uvádí své jméno a jméno svých sousedů. Několikrát se v kruhu také promícháme.
Košťe	Uprostřed kruhu drží jeden ze skupiny košťe za násadu. Zavolá jméno některého kamaráda a pustí košťe-vyzvaný musí košťe chytit.
Opona	Hraje se ve dvou skupinách, mezi nimiž vztyčíme oponu (např. prostěradlo). Na každou stranu se usadí jeden člen skupiny a po spuštění musí co nejrychleji zavolat jméno kolegy na druhé straně. Vyhrává skupina, jejíž členové jsou rychlejší a přesnější.
Síť	Lektor vezme klubko provázku, chytí jeden konec a zbytek hodí tomu, jehož jméno zároveň zavolá, každý oslovený se chytne provázku a klubko hází dál. Hra končí, když se každý drží provázku. Naši síť můžeme pomoci jmen také stejným způsobem rozmotat.

2. Účastníci se znají, neznámý lektor/do skupiny přichází někdo nový

Vlastnosti lektorů	Skupina se seřadí na jedné linii a proti ní stojí lektor/lektori asi 10 metrů daleko. Lektor/lektori postupně říkají různá tvrzení o sobě a účastníci odhadují, zda jsou pravdivá nebo ne. Pokud se trefí, postupují o krok vpřed. Vítězí ten, kdo dojde k lektorovi jako první.
Jméno s přívlastkem (hrdý Honza, veselá Verča)	V kruhu uvede každý své jméno a přívlastek se stejným počátečním písmenem.
Kdybych byl zvíře, byl bych ...	V kruhu každý vybere zvíře, kterým by byl a připojí i důvod.
Vysoký míč (lektor vyhodí míč a chytí ho dítě s příslušným jménem)	Lektor vyhodí do vzduchu míč a zavolá jméno toho, kdo musí míč chytit.

3. Skupina i lektor se znají/už se seznámili

Hra spojovník	Postupujeme od dvojic až po celou skupinu vždy se stejným zadáním: "Najděte, co vás ve vaší skupině spojuje." Hledá se 5 věcí společných pro dvojici, 3 věci společné pro trojici, 2 věci společné pro pěti, 1 věc společná pro celou skupinu. Pro každé kolo je časový limit 1 minuta.
Interview	V určeném čase každý musí zjistit alespoň jednu zajímavou informaci každému členovi skupiny.
Hra Co bys raději?	Z připravených tvrzení musí účastník vybrat, co by raději. Např.: Raději bych jedl červy. - Raději bych jedl žížaly.
Hra Statements/statusy	Každý z účastníků vybere jedno tvrzení, které je pro něj pravdivé a je zajímavé/nečekané (např. Už jsem chodil celý den bos.). Ti, pro něž je tvrzení také pravdivé se připojí k tomu, kdo status řekl, na stranu "drsňáků". Někdo ze skupiny "poslušňáků" pak řekne nový status a skupina se opět přemísťuje a rozdělí jiným způsobem. Zájemce může svůj zážitek/zkušenost blíže popsat.

4. Teambuilding a energizery

3 úkoly pro 3 skupiny	Skupinu rozdělíme na 3 části. Každá dostane tajný úkol, který ostatní skupiny neznají. Úkoly by měly být nejsnáze splnitelné vzájemnou spoluprací skupin, ale vzájemná soutěživost způsobí při plnění mnoho nesnází. 1. Obsadte všechny židle v místnosti. 2. Uspořádejte židle jako v autobuse. 3. Dostaňte všechny židle na chodbu. Účastníci začnou o židle bojovat, přitom nejsnazší by bylo uspořádat židle do "autobusu" na chodbě a židle obsadit 1. skupinou.
Gordický uzel	V kruhu zavřeme oči a natáhneme ruce doprostřed. Každý musí chytit právě jednu cizí ruku. Pak oči otevřeme a naším úkolem je rozmotat tento "uzel" aniž bychom se rukama pustili.
Tvorba společného obrazu (2 skupiny)	Ve skupině jsou tato omezení: dva členové nevidí, jeden nemluví, dva nemají ruce, dva jsou "zdraví". Mají za úkol namalovat obraz, kde bude hrad, les, kůň, dům, rybník.

V rámci našich seznamovacích aktivit zařadíme během první seznamky (nejčastěji jména v kruhu) také stručné představení účastníků z pohledu jejich zkušeností, zaměření, případně profesí. Víkendovka má sloužit také jako platforma pro sdílení zkušeností a znalostí mezi účastníky navzájem.

Energizery a teambuildingové aktivity zařazujeme i během programu (např. na začátku bloků, po přestávce). Vyzveme účastníky, aby sami připravili takovou krátkou aktivitu pro ostatní – takovou, kterou sami využívají při své práci nebo znají z některého předchozího kurzu.

Co je eko-výchova?

Cíl: diskutovat a poznávat poslání a význam eko-výchovy

Délka: 1 hodina

Rozdělíme účastníky do několika skupin cca po čtyřech. Každá skupina dostane k dispozici papíry a psací potřeby.

V časovém limitu 15 minut provádí každá skupina brainstorming na téma:

O co se snažíme v environmentálním vzdělávání?

Všechny nápady skupina zaznamenává – v průběhu brainstormingu není žádný nápad špatný, žádný nápad se předem nehodnotí.

Po skončení brainstormingu napíšeme na tabuli 5 základních témat environmentálního vzdělávání: VZTAH K PŘÍRODĚ – VZTAH K MÍSTU – PŘÍRODNÍ ZÁKONY A DĚJE – ENVIRONMENTÁLNÍ PROBLÉMY – PŘIPRAVENOST JEDNAT VE PROSPĚCH PŘÍRODY.

Těchto 5 témat vychází z analýzy MŽP Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v ČR (www.mzp.cz).

Jednotlivé skupiny se své nápady pokusí zařadit do tematického okruhu na tabuli. Můžeme vytvořit i nové tematické okruhy.

Když jsou všechny nápady zařazeny, společně je přečteme a diskutujeme o jejich významu a zařazení. Klademe také doplňující otázky pro diskusi:

Která témata řeší především školní vzdělávání?

Kde je velký prostor pro neformální a mimoškolní pedagogiku?

Která témata by měla akcentovat výchova v rodině?

Mohou různé konkrétní činnosti nebo aktivity spadat do více témat?

Tabuli je vhodné nechat po celou dobu na viditelném místě. Účastníci se k nim mohou opakovaně vracet a zamýšlet se nad úlohou a významem jednotlivých konkrétních aktivit.

V tabulce je přehled témat spolu s vysvětlujícími komentáři a příklady:

Témata EVVO:

Vztah k přírodě

Vyvolání potřeby kontaktu s přírodou	chuť trávit čas v přírodě
Posílení schopnosti kontaktu s přírodou	pocit bezpečí, bezpečné chování v přírodě, "odidealizování" přírody
Citlivé vnímání přírody	vnímání všemi smysly, pozornost, schopnost vyjádření prožitku z přírody, získání citového vztahu k přírodě

Vztah k místu

Poznání jedinečnosti lokality	znalost místního prostředí a jeho odrazu v místním kulturně-společenském prostředí
Vědomí sounáležitosti s místem a pocit zodpovědnosti	uvědomění kvalit a rezerv/možností v konkrétní lokalitě

Přírodní zákony a děje

Vyvolání zájmu o zkoumání a pochopení přírodních dějů a zákonů	poznání komplexnosti a provázanosti dějů v přírodě
Podpora schopností a dovedností přírodovědce	kritické myšlení, formulování názorů, analýza situace, interpretace dat a údajů
Porozumění přírodním dějům a jejich vlivu na člověka	porozumění přírodním dějům a jejich vlivu na člověka
Použití znalostí a vědomostí v denním životě	schopnost aplikovat své poznatky na konkrétní situace

Environmentální problémy

Identifikace problému	pochopení systému příčina - následek + přínos - riziko v přírodě
Komunikace, analýza, řešení	kritické myšlení, formulování vlastního názoru, argumentační dovednosti

Připravenost jednat ve prospěch přírody

Znalost principů a pravidel	prevence, odpovědnost, legislativní rámec a morální zásady
Šetrné zacházení se zdroji a možnostmi	spotřebitelské chování a moje ekostopa, porozumění inovativním technologickým řešením, ohleduplné chování v přírodě
Dovednost aktivně ovlivňovat svoje okolí	"aktivní občanství", schopnost diskutovat, motivovat a přesvědčit

Upraveno podle materiálu MŽP ČR Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v ČR (www.mzp.cz)

Reflexe a evaluace

Cíl: představit různé možnosti reflexe a evaluace

Délka: 45 minut

Na počátku položíme jednoduchou otázku:

*Znáte nějaké metody reflexe nebo evaluace?
Kdy byste je použili?*

Každý by si měl individuálně napsat jednu libovolnou aktivitu, s níž se již setkal. Začátečnickům můžeme napovědět: *dotazník, školní známkování, volby*. Pokročilejší účastníci jistě přijdou i se sofistikovanými reflexními a evaluačními aktivitami.

Pokračujeme krátkým výkladem – zamyšlením:

Při jakékoliv výchovné nebo vzdělávací činnosti je reflexe a evaluace zcela nepostradatelná a měla by tvořit plnohodnotnou součást našeho programu, ať už pracujeme se školní třídou nebo malou partou dospělých.

Velmi často pokládáme reflexi a evaluaci jen za jakési uzavření aktivity, zhodnocení spokojenosti či pokroku skupiny. S reflexivními či evaluačními aktivitami bychom přitom měli začít již v úvodu víkendu, tábora, akce.

Na počátku pracujeme především s očekáváním účastníků/skupiny, stanovují se cíle (individuální, kolektivní) a metody, jak budeme zjišťovat dílčí pokroky.

Pokud má naše aktivita delší trvání (zpravidla více než jeden den), zařazujeme i různé průběžné aktivity. Jde nám tu především o to zjistit dosažený pokrok a získat důležitou zpětnou vazbu (např. zda je program dostatečně stimulující a přínosný, které prvky vzdělávacího procesu posílit).

V závěru přichází čas pro komplexní hodnocení dosažených cílů a výsledků – individuálně i ve skupině. Tato reflexe či evaluace by neměla být dramatickým překvapením (pro žáka, rodiče, učitele, účastníka, lektora), ale jen shrnutím dosavadních procesů.

Nyní vyzveme účastníky, aby se znovu zamysleli nad tím, kdy a jak by použili svou vybranou aktivitu. Kdo bude chtít, může se se skupinou o své poznámky podělit.

Vybrané aktivity z následující tabulky si s účastníky prakticky vyzkoušíme.

Nezapomínáme na reflexní a evaluační aktivity ani v průběhu víkendovky, ačkoliv dále v metodice nejsou vypsány. Můžeme tak nejen inspirovat a vzdělávat účastníky, ale sledovat skupinovou dynamiku a přizpůsobovat program jejich měnícím se očekáváním a potřebám.

Reflexní a evaluační aktivity

Začátek - práce s očekáváním, příprava pro průběžnou reflexi a evaluaci

Branka	Vyznačíme malou fotbalovou branku (papírová na stěně, z dřevěných prken ...). Každý účastník vytvoří jeden/více míčků ze zmačkaného papíru. Na čistý papír napíše svůj cíl - čeho by během aktivity chtěl dosáhnout - tímto papírem zmačkaný míček obalí. Připravený míček umístí k brance tak daleko, jak hodnotí své dosavadní znalosti/schopnosti/vědomosti (čím blíže brance, tím pokročilejší). Míček majitel průběžně posunuje - ideálně směrem k brance - vyhodnocuje tak dosažený pokrok. Když je míček v brance, cíl se podařilo naplnit.
Dovednostní kolo	Každý účastník na papír namaluje kruh. Jednotlivé výseče představují kompetence/dovednosti/schopnosti, které chce zlepšovat (např. kompetence eko-pedagoga). Na počátku do každé výseče vyznačí, jaký je počáteční stav (část výseče směrem od středu vybarví). Čím větší část je vybarvená, tím jistější v dané oblasti je. S tímto kolem je vhodné pracovat po celou dobu aktivity - dalším vybarvováním zaznamenávat pokroky. Cílem je, aby se naše kolo točilo - pokrok byl rovnoměrný. Zároveň s pokrokem vidí každý účastník také prostor pro zlepšení. Jedná se o individuální aktivitu. Důležité je zvolit kompetence/dovednosti/schopnosti úměrné rozsahu vzdělávací aktivity (např. během dvoudenního semináře nelze obsáhnout komplexní studium arteterapie, ale lze se třeba zdokonalit v používání konkrétní výtvarné techniky).
Ostrovky	Každý účastník si vyrobí papírovou loďku se svým jménem. Na viditelném místě (chodba, jídelna) jsou umístěny papírové "ostrovky" s nápisy (např. pohoda, spokojenost, nespokojenost, stesk...). Každý účastník svou loďku může libovolně posouvat mezi ostrovky. Lektor/vedoucí tak může sledovat skupinovou dynamiku a přizpůsobit se jí.
Průběžná reflexe	
Ruce vzhůru	Jednoduchá aktivita ke zjištění aktuálního stavu skupiny nebo spokojenosti s programem. Vedoucí předkládá skupině tvrzení (např.: Jsem unaven. To mě bavilo.) a účastníci vyjadřují souhlas (ruce vzhůru), nesouhlas (ruce dolů) i různé mezistupně. Jedná se i o efektivní formu skupinového hlasování.
Extrém, výzva, pohoda	Vyznačíme na zemi tři pásy (lanem, větvemi). První zóna je POHODA, druhá VÝZVA, třetí EXTRÉM. Pro hodnocení různých činností si účastníci mají za úkol stoupnout do pásu, který pro ně činnost představovala. Cílem lektora by měla být maximální koncentrace účastníků v zóně výzva (činnost pro ně byla zajímavá a přínosná, ale nepředstavovala nepřekonatelnou překážku).
Tři slova	Chceme-li hodnotit delší etapu (např. den na táboře), shromáždíme skupinu v kruhu a úkolem každého je vybrat tři slova, která pro ně etapu charakterizují. Nikdo slova nekomentuje ani nehodnotí.
Zrcadlo	Při aktivitách zkoumajících vnitřní svět (vyvolávajících pocity, asociace atd.) můžeme pro reflexi použít skupinovou reflexi založenou pouze na opakování řečeného. Skupina si vyslechne slova jednotlivce a každý posluchač vybere myšlenku, kterou cítí potřebu mluvčímu zopakovat. Opakuje ji vlastními slovy, ale nepřidává žádný komentář či hodnocení. Pro mluvčího je tato reflexe velmi užitečná - svou myšlenku, popis pocitu, svá slova slyší z cizích úst.

Závěrečná reflexe, evaluace	
Dovednostní kolo	V závěru aktivity by mělo být hotové také hodnotící kolo. Jednotliví účastníci se o své pokroky mohou podělit s ostatními.
Hodnotící terč	Namalujeme na tabuli/papír terč a rozdáme účastníkům špendlíky s různými barvami představujícími různé aktivity. Účastníci mají za úkol umístit svůj špendlík na terč podle své spokojenosti (jako při šipkách).
Talking stick	Závěrečné hodnocení jednotlivců ve skupině. Sedíme v kruhu a dáme kolovat výrazný předmět (např. "náčelnickou hůl"). Pouze ten, kdo ji má zrovna v ruce smí mluvit, ostatní mlčí. Každý má právo jakkoliv komentovat či hodnotit jednotlivé aktivity, program jako celek, praktické či osobní záležitosti.
Ruka + a ruka -	Každý účastník obkreslí na papír svou pravou a levou ruku. Do každého prstu levé ruky napíše jednu pozitivní věc/přínos programu. Do každého prstu pravé ruky vepíše jednu věc, s níž nebyl spokojen/ nedostatek.
Lahvičky	Před zakončením programu zavěsí každý z účastníků na strom na provázek svou skleněnou lahvičku (od přesnídávky) a označí si ji jménem. Ostatní mají možnost do lahvičky vložit svůj osobní vzkaz. Lahvičku si účastníci ovážejí s sebou domů a přečíst si vzkazy mohou až o samotě. Aktivita je vhodná pro delší programy (tábory, celoroční kroužky).

2. den

Na sobotu je naplánován celodenní výlet po střední části Moravského krasu. I za špatného počasí je vhodné jej alespoň částečně realizovat. Chceme ukázat, že neexistuje špatné počasí, jen špatně oblečený účastník. Před odchodem proto připomeneme nutnost pevné, ideálně nepromokavé obuvi, více vrstev oblečení, pláštěnky a nejlépe i pokrývky hlavy.

Trasa celodenního výletu je vedena po značených turistických cestách nebo svážných cestách v lesích Školního lesního podniku Křtiny. Při velmi špatném počasí nebo omezených fyzických možnostech skupiny lze pro část cesty využít linkové autobusy (č. 157, 201), kterými se můžeme dopravit do Křtin nebo Jedovnic.

Trasa celodenního výletu:

EVC Švýčárna – jeskyně Býčí skála – Habrůvka – Klostermannova studánka – Rudické propadání – větrný mlýn Rudice – Rudice pískovna Seč – jezírko Černé hlíny – NPR Habrůvecká bučina – Josefov – EVC Švýčárna

Celková délka 18 kilometrů. Při využití autobusového spojení do zastávky Jedovnice – pila (poblíž Rudického propadání) lze délku trasy zkrátit asi na polovinu.

Některé aktivity popsané níže se vztahují přímo ke konkrétním místům (jeskyně Býčí skála, pískovna Seč), jiné lze využít na libovolném vhodném místě nebo v průběhu cesty. Podle zájmu účastníků a časových možností lze vybrat z následujících činností:

Průběžné aktivity na cestu

1. Cesta pračlověka

Před začátkem cesty se skupinou krátce diskutujeme o životě pravěkého člověka (máme přitom na mysli paleolit – období lidského vývoje do cca 11. tisíciletí př.n.l.).

Žil sám, nebo ve skupině?

Žil trvale na jednom místě? Měl vlastní dům nebo chatrč?

Nebo žil po celý rok v jeskyni, jako bývá na různých obrázcích?

Jak vypadalo pravěké cestování?

Ve starší době kamenné (paleolit, cca do 11. tisíciletí př.n.l.) je část Evropy ještě pokryta ledovci. Nevznikají žádné stavby – ani chatrče či dokonce domy. Rodovému uspořádání předcházejí tlupy různé velikosti pohybující se za obživou. Zjistit, zda a případně jaká byla v takovýchto tlupách hierarchie, je z archeologických nálezů prakticky nemožné. Mezi hlavní způsoby obživy patří lov zvěře a sběr plodů, rostlin a semen. Příležitost k lovu a sběru poskytovalo zejména okolí vodních toků a ploch, v jejichž blízkosti se paleolitický člověk pohyboval. Hlavním důvodem pro pohyb tlupy bylo především sledování stád lovených zvířat.

Spolupráce ve skupině nejen při lovu poskytla zřejmě člověku velkou výhodu v konkurenčním boji. Dalším převratným objevem je zejména oheň, představující zdroj tepla i světla a sloužící pro přípravu pokrmů i ochranu před zvěří.

Člověk využívá jeskyně především jako úkryt – základnu pro život skupiny, který probíhá většinou

pod širým nebem. Takto mohou být využívány i větší skalní převisy. Představa trvalého pobytu skupiny uvnitř jeskyně je zřejmě mylná, lidé se v paleolitu pravděpodobně nezdržují trvale příliš hluboko v jeskyni, daleko od jeskynních vchodů.

Zdroj: <http://www.pravek.estranky.cz/clanky/doba-kamenna.html>, upraveno

Děti často ocení, pokud jim nabídneme nějakou „rolovou hru“. V této mohou představovat různé pravěké obyvatele této krajiny.

Tlupa se neskládala jen ze samých lovců, samých žen nebo dětí. Byla to skupina, v níž každý měl svou úlohu podle toho, co uměl nebo v čem byl dobrý.

Krátce diskutujeme o možných rolích a úkolech lidí v pravěké cestující skupině. Ze jmenovaných si pak každý člen skupiny může vybrat tu, která je mu blízká a kterou bude zastávat.

Může to být např.:

LOVEC – zajišťovatel potravy – ve svém batohu může nést svačinu ostatním

STOPAŘ – určuje směr pochodu – nese mapu, provádí skupinu terénem

ŠAMAN – léčitel všech neduhů – nese lékárníčku a může sledovat i výskyt léčivých bylin

DÍTĚ – zdroj radosti – vymýšlejí pro ostatní hry nebo písničky na cestu

SBĚRAČ – zdravé jádro tlupy – poohlíží se po jedlých rostlinách a zdrojích vody

2. Paletky

Příroda, to není jen zelená. Poskytuje během všech ročních dob nečekané spektrum barev, stačí mít oči otevřené.

K aktivitě je třeba předem připravit malou malířskou paletku (vystříhnout oválný tvar malířské palety z bílého tvrdého papíru). Na tuto paletku připevníme několik kousků oboustranné lepicí pásky – tolik, kolik chceme mít na paletě barev. Druhá lepicí strana pak slouží pro umístění „barvy“. Může to být květ, list, plod nebo třeba obyčejná hlína.

Aktivitu lze využít i pro nejmenší předškolní děti.

Pokud aktivitu využíváme se staršími dětmi nebo dospělými, můžeme specifikovat úkol:

Na svou paletku se snažte zachytit různé odstíny jedné barvy (zelená, hnědá, žlutá...), s nimiž se v přírodě potkáte.

Pozor: vždy je lepší sbírat než trhat a neplatí to jen pro chráněné druhy nebo území!

3. Pobytové stopy

Aktivita pro zlepšení vnímavosti a pozornosti při pobytu v lese.

I když to vypadá, že je les prázdný a snad kromě ptáčků v korunách stromů tu nežije vůbec nic, není to pravda. Tenhle les má možná víc obyvatel, než je lidí v celé naší zemi.

S mladšími dětmi následuje diskuse o tom, která zvířata můžeme v našem lese potkat.

Se staršími rovnou přejdeme k diskusi o důkazech přítomnosti různých druhů zvířat.

Jak poznáme, že je les obydlený, i když žádné zvíře kolem sebe nevidíme?

Často si pod pojmem „pobyťová stopa“ představíme pouze otisk nohy zvířete. Jde ale o celý pestrý soubor znaků a projevů. Některé jsou specifické – jsou jasným důkazem pro přítomnost konkrétního druhu, jiné mohou náležet celé skupině obyvatel.

Typy pobyťových stop:

- otisky nohou, stopy po pohybu
- zbytky/části těl (odpadlá srst, paroží, lebka, svlečka)
- místa pobytu či rozmnožování (hnízda, nory, místa spánku vysoké, škrábance a ohlasy, rochniště, vajíčka)
- zbytky po stravování (okusy, skořápky, zbytky mršin)
- trus a teritoriální značení
- hlasové a jiné zvukové projevy

Úkolem skupiny je během pobytu venku sledovat různé pobyťové stopy živočichů a jejich výskyt si zaznamenat. Je možné si nález zapsat, zakreslit nebo vyfotit, pracovat individuálně nebo ve skupinách. Nejde přitom o počet nálezů, ale spíše o jejich rozmanitost. Vedoucí skupiny může nejasnosti konzultovat a je také vhodné na zvláště zajímavé nálezy upozornit i ostatní.

Starší děti a dospívající mohou na závěr zpracovat prezentaci s využitím fotek, popisů zvířat atd. Nálezy nakonec vyhodnotíme a můžeme i vyhlásit vítěze, který poznal přítomnost největšího počtu druhů.

Jednorázové aktivity bez specifického místa

1. Najdi svůj strom

Jednoduchá hra ve dvojicích posilující jiné než zrakové vnímání přírody.

Jeden z dvojice má zavázané oči, druhý ho vede k libovolnému stromu v lese. Cestu komplikuje, aby svého kolegu zmátl. U zvoleného stromu má nevidící za úkol se s ním důvěrně seznámit, osahat ho, poslouchat, ochutnat... Poté se dvojice vrací zpět, rozváže se šátek a úkolem vedeného je najít „svůj“ strom za pomoci zraku.

2. Pravěká mapa okolí

Aktivita posiluje vnímavost vůči prostředí, pozornost a kreativitu.

Začneme diskusí o tom, jaké přírodní a krajinné prvky byly pro člověka žijícího v přírodě důležité a co si zaznamenáváme do map dnes my.

Prvky „pravěké mapy“

- zdroje potravy
- zdroje vody
- zdroje surovin
- vhodné úkryty
- nebezpečná území
- přítomnost ostatních lidí

Vyzveme každého člena skupiny, aby si našel dvě rovné větve o délce cca 1 metr. Vyznačíme střed, kolem něhož se skupina shromáždí v kruhu. Každý jednu ze svých větví položí před sebe směrem ke středu a druhou směrem vpravo tak, aby se dotýkala volného konce první větve. Vznikne tak „kolo“ s výsečemi – každý člen skupiny má jednu.

Všichni se postaví čelem ven z kruhu a nyní je jejich úkolem prozkoumat území, které se nachází před nimi. Do své výseče pak musí pro ostatní zaznamenat důležité prvky krajiny, zdroje, překážky atd. a to v takové vzdálenosti od středu, v jaké se ve skutečnosti nachází.

Mladší děti mohou prozkoumávat přehlednější území „v dohledu“, starší mohou dostat např. časový limit a záleží jen na nich, jaké území prozkoumají.

Další variantou této hry je, že každý může zkoumat celé území a pokusit se zaznamenat důležité krajinné prvky kolektivně, ovšem beze slov. Každý tak musí dávat pozor na symboly a znamení, která již v kruhu jsou, aby tam každý důležitý krajinný prvek byl jen jednou.

Pro tuto aktivitu volíme pestrou lokalitu, kde lze najít více zajímavých přírodních a krajinných prvků.

3. Jak to viděl pračlověk

Tvořivá výtvarná aktivita vedoucí k zamyšlení nad krajinnými změnami v průběhu čtvrtohor.

Vybereme místo s pěkným výhledem do krajiny (např. vyhlídku nad jeskyní Býčí skála nebo nad Kolíbkami u Rudice).

Diskutujeme o krajinných prvcích, které jsou z místa viditelné (údolí, smíšený les, louka, pole, domy, cesty atd.).

Nyní si zkuste představit, že nejste moderní člověk, ale sedíte tu před 30 000 lety. Kolem vás právě zvolna končí poslední doba ledová. Je právě začátek krátkého léta. Foták nemáte, jste pračlověk. Ale máte uhlík a krásný rovný kámen (tužku a papír). Písmo neznáte. Zkuste budoucím generacím zaznamenat, co vidíte?

Obrázky můžeme hodnotit z pohledu výtvarného, zapojení fantazie i co se týče jejich přesnosti a správnosti – výskytu stromů, hloubky údolí atp.

Z oblasti Moravského krasu nemáme důkazy o tom, že by zde během glaciálu existovalo zalednění. Území se spolu s většinou Čech i Moravy nacházelo v oblasti mezi dvěma velkými ledovci – severním kontinentálním polárním a jižním horským alpským. Vrcholné doby ledové se tu vyznačovaly velmi suchým podnebím s intenzivními větry nesoucími mnoho prachu i písku. Léta byla jen krátká a věčně zmrzlá půda během nich rozmrzala do velmi malé hloubky. Zatímco na krasových plošinách i okolních kopcích se díky tomu vegetaci příliš nedaří, v údolích vyrůstají i vyšší stromy, zvěř i lidé tu mohou najít po většinu roku tekoucí vodu a zdroje potravy. Jeskyně skýtají výhodný úkryt nejen lidem, ale i medvědům nebo jeskynním hyenám. Zvířata v závislosti na ročním období i dlouhodobějších klimatických oscilacích táhnou údolími, za nimi se stěhují i tlupy lovců a sběračů.

4. Koktejl vůní

Aktivita posilující čichové vnímání přírody a odbourávající některé stereotypy.
Pro každého hráče potřebujeme prázdný kelímek od jogurtu.

Aktivitu zahájíme krátkou sérií otázek:

Víte, jak voní les?

Cítili jste někdy vůni letního sena?

Co vám v přírodě nejvíc voní?

Myslíte, že voní třeba kůra stromu?

Voní taky lesní půda?

Většina lidí bude znát vůni sena, květin v lese nebo třeba borového lesa uprostřed horkého léta. Málokdo si ale myslí, že voní kůra stromu nebo třeba půda.

Každý účastník dostane plastový kelímek a úkol stvořit vlastní lesní vůni. Dovoleno je použít cokoli z lesa (listy, plody, květy, opadanku...) a zpracovat přírodními postupy (rozdrtit mezi kameny, natrhat, spálit...).

Budeme překvapeni, kolik různých a i poměrně intenzivních vůní můžeme v lese najít. Vlastním voňavkám mohou dát autoři také názvy.

5. Užitečný nebo zbytečný?

Aktivita vedoucí k zamyšlení nad úlohou zvířat v přírodě a tím, jak některé druhy vnímáme.
Začneme otázkou k diskusi:

Jaká znáte užitečná volně žijící zvířata?

V čem jsou užitečná?

Dostáváme většinou odpovědi zaměřující se na užitečnost jednotlivých druhů pro člověka.

Nyní každému rozdáme kartičku se jménem/obrázkem zvířete – jednu nebo několik. Po zamyšlení je úkolem zařadit zvíře do kategorie UŽITEČNÉ / NEUŽITEČNÉ.

Zařazení jednotlivých živočichů vyhodnotíme. Toto hodnocení provádíme s ohledem na pokročilost skupiny. U pokročilejších skupin není nutné zdůrazňovat, proč jsou někteří živočichové užiteční (např. včela, žížala). Zaměříme se spíše na živočichy označené jako neužitečné a můžeme o jejich „neužitečnosti“ diskutovat:

Např. Komár je sice pro člověka velmi nepříjemný, ale ve vodním prostředí jeho vajíčka a larvy představují důležitý zdroj potravy. Lýkožrout je sice „strůjcem“ velkých lesních kalamit, ale zdravý les se ho bát nemusí a zvláště pro některé ptáky je cennou potravou.

Také někteří živočichové označení jako užiteční mohou působit problémy:

Např. Přemnožení vysoké zvěře nebo divočáků může působit velké zemědělské a lesní škody. Volavky a vydry jsou schopny zdecimovat rybí populace nejen v chovných zařízeních.

Výsledkem aktivity je mnohdy překvapivé poznání, že žádný živočich nemůže být označen za jednoznačně škodlivého nebo neužitečného. Vždy záleží na úhlu pohledu a konkrétní situaci.

6. Patří k nám?

Aktivita zaměřená na poznání přirozeného lesního společenstva nejen Moravského krasu.

Každý dostane k dispozici tabulku s názvy stromů, se všemi se lze na území Moravského krasu setkat. Jen některé jsou ale v ČR původní, jen některé jsou původní v Moravském krasu a jen některé patří na konkrétní stanoviště – hluboké krasové údolí v Josefově a jeho suťové svahy.

Úkolem je označit v seznamu zeleně ty stromy, které jsou původní na území ČR, červeně stromy původní v Moravském krasu a žlutě ty, které se přirozeně vyskytují v Josefovském údolí.

Dub letní			
Buk lesní			
Jedle bělokorá			
Smrk ztepilý			
Jalovec obecný			
Douglaska tisolistá			
Tis červený			
Trnovník akát			
Zerav východní			
Olše lepkavá			
Javor babyka			
Borovice černá			
Modřín opadavý			
Bříza bělokorá			
Topol osika			
Habr obecný			
Pajasan žláznatý			

Aktivitu můžeme zakončit krátkou diskusí o lesním hospodaření a přírodě blízkém způsobu s certifikací FSC. Diskutujeme také o invazivních druzích a rizicích jejich šíření.

7. Sestavte řetězec

Aktivita posilující spolupráci ve skupině a objasňující základní potravní vztahy v přírodě. Pro realizaci potřebujeme lepicí štítky – pro každého jeden na záda. Na štítky napíšeme:

lopuchový list – housenka – sýkora – poštolka – blešivec – plotice – candát – rybář – oříšek – veverka – liška – myslivec – kořínky – myš – zmije – ježek

Majitel štítku neví, co má na zádech napsáno a ani ostatní to před ním nesmí říct!

Hra začíná prostým pokynem:

Seřad'te se!

Hráči začnou hledat logiku v nápisech, řadí se např. podle biotopu, který obývají, velikosti, typu potravy. Po cca 5-ti minutách napovíme:

Sestavte správně potravní řetězec.

Hráči se snaží zapojit všechny do jednoho řetězce, po čase zjistí, že je to pravděpodobně nemožné. Další náповědou tedy je:

Potravní řetězec nebude jen jeden.

Pokud ani tato poslední náповěda nestačí, uvedeme i počet řetězců. Vítězí členové nejrychleji správně sestaveného řetězce.

I.	II.	III.	IV.
lopuchový list	blešivec	oříšek	kořínky
housenka	plotice	veverka	myš
sýkora	candát	liška	zmije
poštolka	rybář	myslivec	ježek

Jednorázové aktivity na konkrétním místě

1. Čtvero vývěřů

Lokalita: vývěry Jedovnického potoka u Býčí skály

Přicházíme-li se skupinou po modré turistické značce k jeskyni Býčí skála, narazíme při silnici nejprve na starý vápencový lom a nápadný vývěř vod Jedovnického potoka. Ten ale není jediný. V lomu je jich více.

Zkuste co nejrychleji najít všechna místa, kde voda vyvěrá. Kdo je všechny najde jako první, vyhrál.

Vývěry jsou celkem 4, všechny se nacházejí ve starém lomu na jedné straně silnice. Vývěr I je největší a nejnápadnější s mohutným zaklíněným kamenem. Původně tak nevypadal a nebyl ani nejvydatnější, byl významně přetvořen těžbou kamene pro stavbu blízké silnice. Vývěr II. se nachází nejdál od silnice a za vyšších vodních stavů tu voda na povrch vyvěrá pod tlakem. Vývěr III. je přímo pod skalou u starého limnigrafu – podobně jako on vypadaly pravděpodobně všechny vývěry, než se začalo s těžbou. Vývěr IV je drobný potůček nejblíže k silnici. Ačkoliv je nejméně vydatný a nápadný, voda tu vytéká se stejnou intenzitou i za velkého sucha a na své cestě z podzemí se zdrží nejdéle.

2. Archeolog a historik

Lokalita: jeskyně Býčí skála

Pomůcky: obrázky různých nálezů (halštatské „pohřebiště“)

Aktivitu můžeme začít krátkou diskusí o pracovní náplni archeologa a historika.

Archeolog se obecně zabývá studiem historie (nejstarší i mladší) prostřednictvím shromažďování artefaktů – pozůstatků po činnosti či pobytu člověka a jeho cílem je získání maximálního množství informací z konkrétní lokality. Archeolog tedy získává a interpretuje hmotné nálezy. Historik čerpá informace z nejrůznějších zdrojů, přičemž zkoumá a interpretuje často nehmotné – písemné či slovesné prameny.

Aktivitu můžeme s dětmi zahájit běhací hrou. V portálu jeskyně rozmístíme obrázky se skutečnými zdejšími nálezy (býček, prsten, keramika, vůz, lidské kosti ...). Rozdělíme skupinu do družstev – úkolem družstva je shromážďení co největšího počtu artefaktů (štafetový běh).

V další fázi se skupina pokusí z nálezů sestavit interpretaci – příběh z dávné historie:

Na tomto místě jste jako tým archeologů našli řadu artefaktů. Zkuste z nich teď sestavit příběh – jak se do jeskyně dostaly? Co se v jeskyni mohlo stát? Pokuste se do vašeho příběhu zahrnout všechny nalezené artefakty.

Skupina může svůj příběh prezentovat ostatním prostřednictvím divadelní scénky, přečtením své krátké povídky, výtvarnou instalací atp.

Skupiny dospělých mohou být ovlivněny známými teoriemi o událostech v Býčí skále. Připomeňme, že žádná z publikovaných interpretací nebyla a dost možná ani nikdy nebude stoprocentně potvrzena. Z lokality dnes máme pouze tyto izolované nálezy a jen velmi málo dalších informací (nálezové situace, vrstevní sledy atp.). Vzhledem k pozdějšímu osudu jeskyně (příprava pro válečnou výrobu za 2. světové války) již dnes ani není možné tyto informace získat dodatečně. Je tedy možné zapojit do tvorby příběhu vlastní fantazii zcela bez ostychu.

3. Najdi pramen - proutkaření

Lokalita: Klostermannova studánka

Proutkaření mnoho lidí zná, jako více či méně pochybnou, nevědeckou metodu – nejčastěji se tak hledá voda. Mnoho lidí proto překvapí, že proutek se dokáže rozhybat v rukou až 1/3 lidí nezávisle na tom, zda metodě věří či nevěří.

Pro vyzkoušení této prastaré techniky potřebujeme čerstvý proutek ve tvaru V nebo Y, který volně uchopíme do obou rukou a pomalu procházíme zkoumané místo. Proutek se může pohybovat směrem vzhůru i dolů, jen velmi nepatrně nebo se může i několikrát otočit kolem své osy.

Proutkaři nebývají citliví jen k výskytu vody, mnohdy v jejich rukách proutek reaguje i na výskyt podzemních dutin (jeskyní, kanálů) nebo kovu.

4. Hon na mamuta

Lokalita: Rudice- Kolíbky

Aktivitu začneme krátkým energizérem – pantomimou. Pro tento účel rozdělíme skupinu a každá má za úkol ztvárnit zadanou situaci tak, aby ostatní byli schopni odhadnout význam sdělení.

Nejprve situaci krátce uvedeme:

Nacházíme se na místě sídliště magdalénských lovců. Jednalo se o sídliště lidí doby kamenné, které bylo pravděpodobně dočasné nebo sezónní. Sezónní charakter měla především sídliště loveckých skupin, které putovaly za stády lovné zvěře. Komunikačním prostředkem ve skupinách nebyla tehdy ještě pravděpodobně pokročilá řeč, informace se předávaly jinými způsoby.

Zadání úkolů pro pantomimu:

Skupina lovců se vrací do tábora bez úlovku, protože byla napadena šavlozubým tygrem.

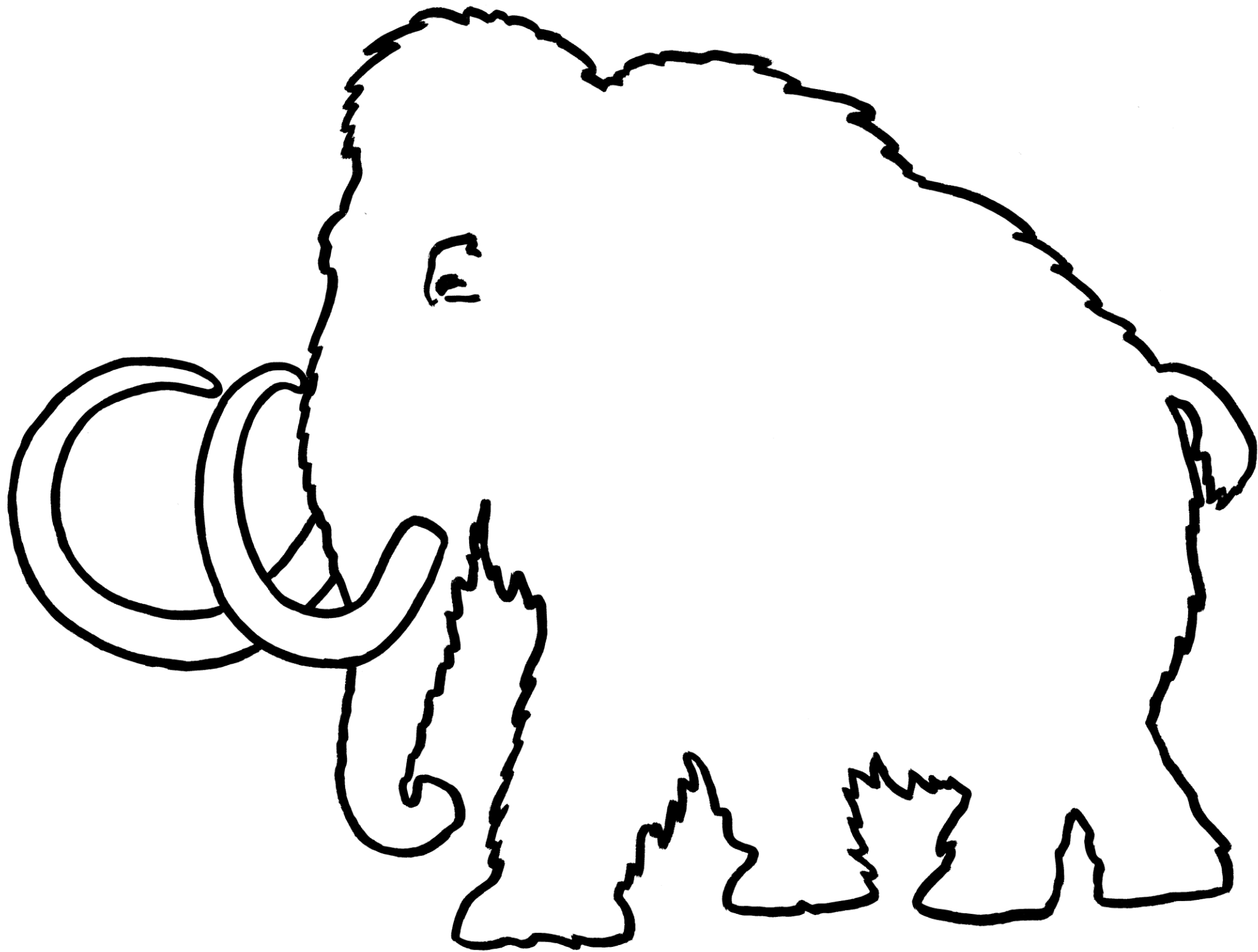
Ženy musely přestěhovat tábor, protože v jeskyni u tábora žije medvěd.

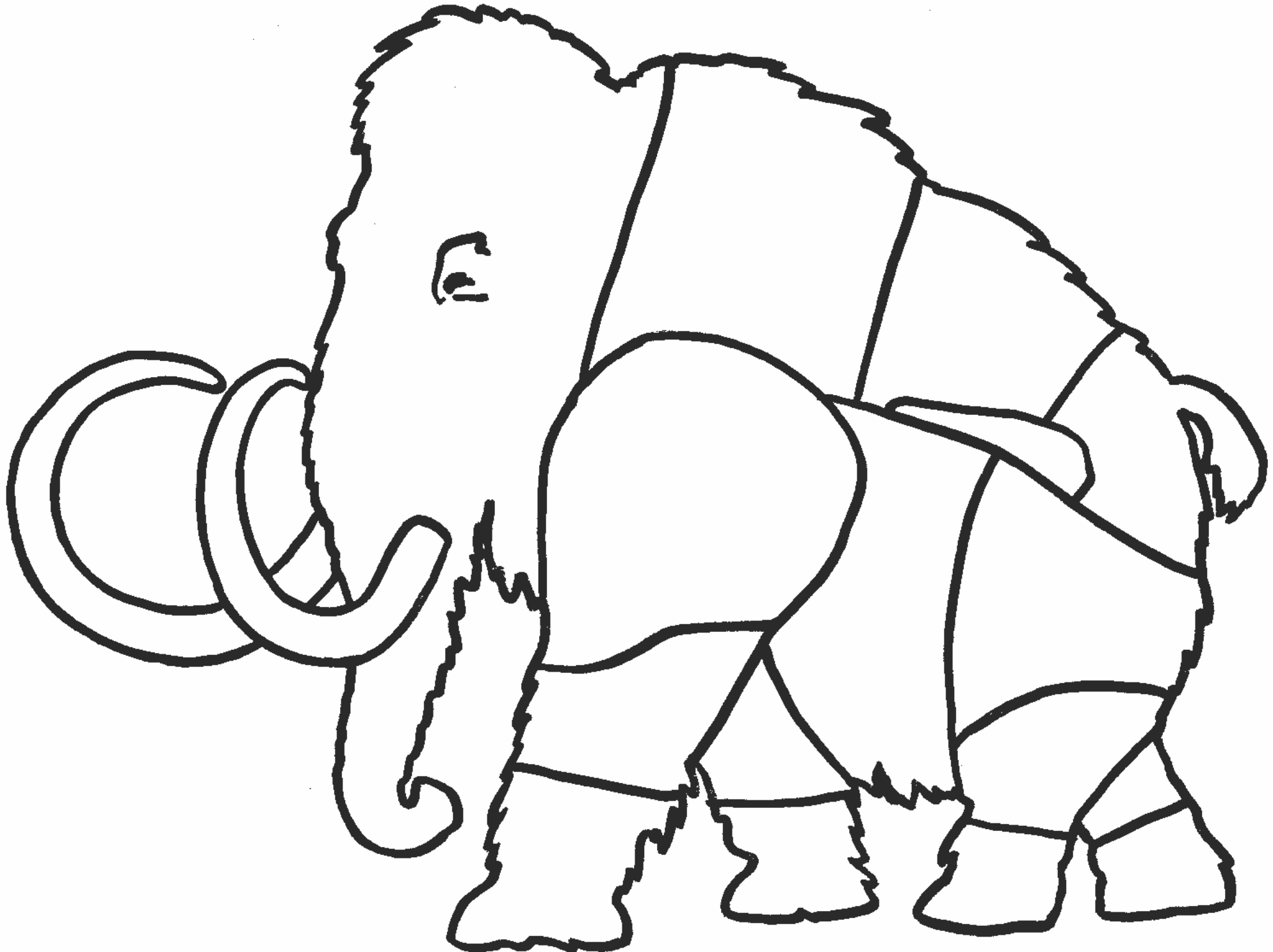
Děti v lese objevily rostlinu rulíku zlomocného a postupně zjistily, že všechny jeho části jsou smrtelně jedovaté.

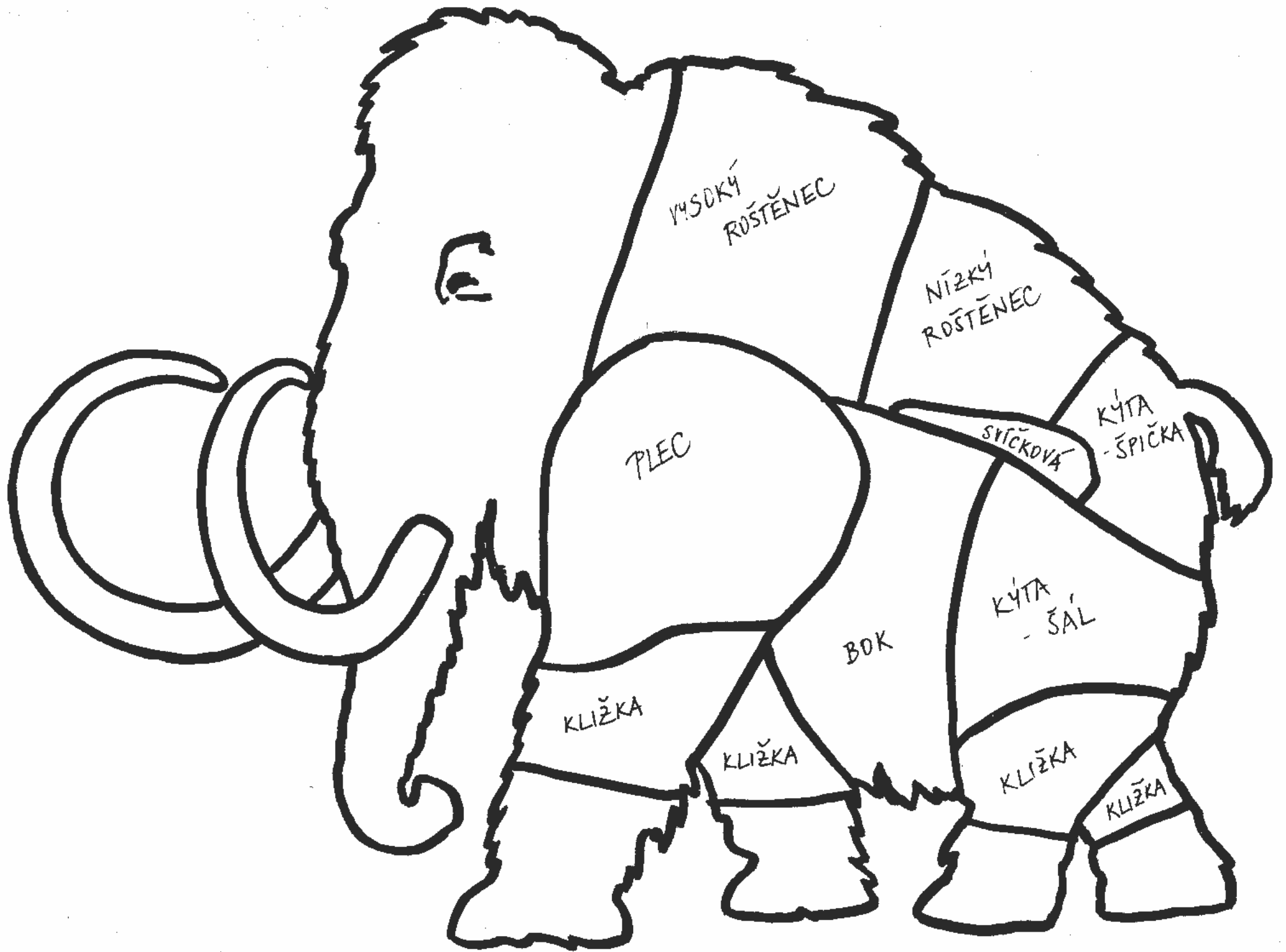
Cílem pantomimy je předvést situaci s maximem detailů. Vyhrává skupina, v jejímž představení kolegové odhalí nejvíce detailů.

Následuje samotná hra – lov na mamuta. Pro dětský kolektiv je vhodné hru koncipovat jako „běhací“, dospělým můžeme lov zjednodušit.

Vytiskneme a rozstříháme tělo mamuta na části. Úkolem skupiny je sestavit správně tělo mamuta a pojmenovat jeho masné části (tak, jako např. u krávy). Poté každá skupina navrhne, jak budou jeho jednotlivé části využity (např. kůže na oděvy, kly a žebra na stavbu stanů, žebírka na pečení). V „soutěžní“ variantě můžeme na závěr vyhodnotit, která skupina navrhla větší počet různých možností využití.

Aktivitu zakončíme diskusí o složení potravy lidí pozdní doby kamenné.

Diskutujeme také o dnešním lovu. Jsou dnes myslivci lovená zvířata opravdu „divoká“?

Člověk z paleolitu (pračlověk) se živil různou kořistí, kterou ulovil, mezi ulovenou kořist patřil např. mamut. Živil se i plody z lesů, srnkami, jeleny, divokými kanci a jinou masitou zvěří. Aby něco ulovil, musel si udělat kyj, šíp a kopí. Mamuta pravěcí lidé zabili tak, že na něj nalíčili past a nalákali ho do ní. Maso z mamuta snědli a jeho srst použili jako oblečení. Jako nit na oblečení použili šlachy. Jehly byly kostěné podobně jako některé hroty šípů. Mnoho kostí je archeology nalézáno v odpadních jamách – nebylo pro ně využití, nicméně z některých vznikly prvotní umělecká díla (paleolitické sošky „Venuší“, rytiny).

Mamuti se vyskytovali také na našem území. Hlavní cesty stád mamutů v dobách ledových vedly nejschůdnějšími cestami podél řek a nížinami. Známý je výskyt mamutů v Předmostí u Přerova, kde vyvěraly termální prameny. Lokalita byla zdevastována především výstavbou sídliště Předmostí (70.-80. léta 20. Století), expozice muzea je zde jen velmi skromná.

5. Mandalý z barevných písků

Lokalita: Rudice – Seč

Přímo na okraji obce Rudice se nachází povrchový lom Seč, kde se těžily slévárenské písky tzv. rudických vrstev. Jedná se o jurské a křídové mořské usazeniny (píscité, prachovité i jílovité), které se vyznačují pestrými barvami.

Barevnost materiálů můžeme použít pro realizaci výtvarné relaxační aktivity – tvorbu mandal.

Mandala znamená kruh nebo dokonce magický kruh. Ačkoli toto slovo pochází z východu, samotná mandala je nadkulturním symbolem jednoty a rovnováhy vyskytující se ve všech dobách, kulturách i náboženstvích. Mandalý jsou staré jako lidstvo samo, což dokazuje i fakt, že nejstarší obrazce tohoto druhu se vyskytují už v paleolitu. Mandalý se dají najít také v půdorysu staveb ze starého Egypta, Babylónu a Jávý. V moderních dějinách je mandala dle posvátné geometrie (semeno života) půdorysem jedné z nejvyšších budov světa v Dubaji.

Původně bylo slovo mandala používáno pouze ve staroindickém obřadním jazyce sanskrtu. Ve 20. století se ale jeho používání rozšířilo díky C. G. Jungovi do celého světa. Jung totiž tímto slovem začal označovat nejprve své kruhové kresby a později i kresby svých pacientů a další kruhové ornamenty, které se hojně vyskytují po celé Evropě. Došlo tak k rozšíření významu slova z původně náboženských obrazů z východu na jakékoliv kruhové kresby a ornamenty.

V nejširším smyslu jsou mandaly diagramy, které ukazují, jak se chaos stává harmonickou formou. Toho využívá i psychologie a psychoterapie, kde jsou mandaly používány jako relaxační pomůcka a jako doplněk k tradiční léčbě.

Mandalý lze tvořit různým způsobem. Jedním z nich je tvorba z obarveného písku, rýžové mouky či jiného sypkého materiálu. Jejich tvorba vyžaduje velkou pečlivost a trpělivost, čímž představuje určitý rituál. Mandala je vytvářena obvykle při příležitosti nějaké slavnosti či obřadu a její forma se řídí smyslem a významem příležitosti, ke které je vytvářena. Tvůrce na jejím povrchu vyjadřuje geometrickými obrazci a pro zasvěcené srozumitelnými symboly svoje vidění světa, přírodních sil,

koloběhu života, astrologických znamení, božstev i svoje nejnaternější náboženské vyznání. Při ukončení slavnosti nebo obřadu, pro který byla mandala vytvořena, je tato veřejně smetena a vržena do řeky, nebo rozprášena po větru. Asi nejnámější sypanou mandalou je písečná tibetská mandala. O sypaných mandalách a obřadech s nimi souvisejících více zde: <http://www.tibetska-mandala.cz/>
Zdroj: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Mandala>

Účastníci ve skupinách nebo jednotlivě v pískovně získají různobarevný materiál pro vytvoření sypané mandaly. Mandalu vytvářejí přímo na místě dle vlastní fantazie.

Mandala po dokončení zůstává na místě a je odplavena deštěm a rozfoukána větrem.

Výsledkem činnosti nemusí být vždy jen výrobek, výtvar, dílo. Nejen při tvorbě mandal je důležitým výsledkem prožitek, dojem, cesta k cíli.

Lokalita Rudice – Seč je také bohatým nalezištěm pazourků – mikrokrystalického až amorfního křemitého materiálu. Doporučujeme jej zde nasbírat pro realizaci aktivity následující den.

Pozn. Rudice - Seč je sice již více než 30 let pro těžbu nevyužívaným lomem, ale k rekultivaci zde nedošlo a lom je tak dosud oficiálně nepřístupný. Při pohybu je zde třeba dbát zvýšené opatrnosti. Je třeba informovat účastníky, že do lomu vstupují na vlastní riziko.

Po návratu z celodenního výletu dáme účastníkům dostatečný prostor k odpočinku, večeři a uklidnění před večerní aktivitou.

Večerní pozorování přírody

Cíl: představit, co nabízí večerní příroda v environmentální výchově a neformálním vzdělávání

Pomůcky: čelovka, papír, tužka a podložka, teplé oblečení a karimatka pro každého účastníka

Shromáždíme se s účastníky v kruhu kolem hořícího ohně. Neměla by být ještě zcela tma, vhodný je spíše časný podvečer.

Vyzveme všechny, aby zavřeli oči a zaposlouchali se do zvuků ohně. Pro větší uklidnění můžeme zvolit některou z meditačních technik řízené vizualizace – cílem přitom není hloubková meditace, ale navození příjemné a klidné atmosféry.

Když se více setmí a skupina je klidná, pokračujeme individuální aktivitou:

Až se budete cítit připraveni, vezměte si papír, tužku, baterku a karimatku a najděte si v okolí vaše místo. Záleží na vás, zda to bude na kopci nebo v údolí, na louce nebo v lese, daleko nebo blízko. Je také na vás, zda se budete pohybovat za svitu baterky nebo potmě – nemusíte spěchat a pohybovat se rychle, naopak svůj krok postupně zvolňujte a naslouchajte svému vnitřnímu hlasu, který vás povede.

Tužku a papír využijte pro své poznámky, myšlenky, kresby... Nebo můžete vytvořit „mapu“ ze zvuků, které uslyšíte kolem. Zkuste na svém místě setrvat bez většího pohybu tak dlouho, jak vám to bude příjemné.

Až se budete cítit připraveni, vydejte se na cestu zpět k našemu ohni.

Naším cílem není intenzivní meditace o samotě v lese, spíše jen jakási ochutnávka a ukázka. Proto je možné aktivitu ukončit společným setkáním a povídáním kolem ohně. Při rozsáhlejší aktivitě tohoto typu přistupujeme většinou k ukončení aktivity reflexí až následující den.

Pro reflexi je vhodné použít z aktivit v Tabulce 3 např. Talking stick, Tři slova nebo Zrcadlo.

Nikoho nenutíme ke sdílení zážitků nebo dojmů, cílem reflexivních aktivit není ani hodnocení nebo interpretace toho, co jednotliví účastníci se skupinou sdílejí.

3. den

Vyrob si svůj šíp

Cíl: vyzkoušet si v praxi postupy experimentální archeologie, vyrobit šíp bez použití „moderních“ nástrojů

1. hrot šípu

Pomůcky: pazourky – kameny různé velikosti, kousky strusky, rukavice, kůže nebo silná látka na ochranu kolen, ochranné brýle, paroh srnce (špičatý) – lze nahradit hřebíkem zasazeným do silnější větve

Praktická ukázka štípání a opracování pazourků – materiálu hojně využívaného pro výrobu nástrojů doby kamenné.

Pazourek z pískovny Rudice Seč není příliš kvalitní pro výrobu šípových hrotů – není dostatečně amorfní. Pro začátečníky, děti nebo osoby, které nemají takovou sílu, volíme namísto pazourku strusku, která je materiálově identická s amorfním sopečným sklem, které bylo také v pravěku využíváno a oproti pazourku se štípe lépe.

Dosažitelné výrobky: čepelky, hrot na šíp, ostří pro kamennou sekeru, srp z pazourků

Každý účastník si má možnost vyzkoušet, jak probíhala a jakou dovednost a zručnost vyžadovala pravěká výroba ostrých nástrojů z kamene. Nejednalo se jen o hroty šípů nebo kopí, ale i čepelky, škrabadla a drásadla a další nástroje, bez nichž by jakýkoliv technologický pokrok nebyl možný.

2. rozděluj oheň

Pomůcky: krabice s různými nástroji, pomůckami a náčiním pro rozdělání ohně

Aktivita má jediný cíl – vyzkoušet si rozdělávat oheň různými tradičními i netradičními postupy. Při vyšším počtu účastníků je vhodné skupinu rozdělit a uspořádat „soutěž“. Pomůcky pro všechny techniky dáme do krabice – pro každou skupinu jedna krabice se stejným obsahem:

- vrtěcí luk (případně prut, provázek a nůž)
- troud, práchno (případně bavlněná látka a plechovka), jemné kousky hořlavých materiálů
- rostlinné chmýří (např. z orobince, osiky) – lze nahradit vatou
- dřevěný pluh (vhodné kusy dřeva, nůž)
- křesadlo
- ocílka, pazourek
- starý křesadlový zapalovač
- lupa nebo brýlové sklo

Pro jakoukoliv techniku je vždy nutné mít k dispozici dostatečně hořlavý přírodní materiál – troud. Ten získáme zpracováním dřevokazné houby - troudnatec kopytovitý. Jeho vnitřek povaříme a dobře vysušíme a rozmělníme. Další alternativou je zuhelnatělá bavlněná látka (práchno, které můžeme připravit v imitaci milířku z plechovky), rostlinné chmýří, jemná suchá tráva nebo suché lýko atp. Žhavé uhlíky nebo jiskry se vždy snažíme zachytit co nejdříve do připraveného troudu a opatrně rozfoukat.

Rozdělání ohně pomocí tření (vrtáním nebo plužením)

Pomůcky: vrtěcí luk (silnější lískový nebo jiný prut, provaz - alternativou mohou být různá přírodní vlákna nebo kožený pásek), vrtací kolík, základová deska s důlkem, přitlačná svrchní destička s důlkem), dřevěná podložka s drážkou pro plužení, kolík – pluh

Jedná se o nejtradičnější postupy rozdělávání ohně. Nevyžadují žádné speciální technické prostředky, snad s výjimkou nože pro přípravu materiálu a pomůcek. Ten ale může být pazourkový ☺. Pro tětivu vrtěcího luku použijeme jutový provázek, přírodní by se pravděpodobně často trhal.

Vrtání, zpravidla za pomoci lukové vrtačky patří k nejrozšířenější primitivní metodě rozdělávání ohně třením dřev. Při otáčení dřevěného kolíku (nebo jiného použitelného rostlinného materiálu) v jamce dřevěné destičky se třením uvolňují a postupně zahřívají drobné piliny, které padají bočním zářezem destičky na připravený troud a tam tvoří hromádku nažhavených pilin. To se provádí tak dlouho, dokud teplo nahromaděných nažhavených pilin hromádku nezapálí. Vytvořeným žhavým uhlíkem se pak zapálí připravený troud a od něj po rozfoukání do plamene připravené palivo. K vrtání však není nezbytně nutné používat luku, ale stačí i pouhá síla paží. Dlouhé roky u nás panoval názor, že tento způsob je realizovatelný pouze v extrémně suchých oblastech, ale není tomu tak. I v našich středoevropských podmínkách lze rozdělávat oheň třením dřev dlaněmi. Je pro to zapotřebí dodržet několik pravidel:

dřevěný kolík během otáčení musí být v ose

při tření nesmí hrot kolíku opustit jamku

začít je třeba zvolna, tak aby došlo k zahřátí hrotu a jamky a teprve postupně zvyšovat tempo a přítlak.

Při tření dřev dlaněmi si lze pomoci pískem (podsypáním hrotu docílíme snazšího uvolnění pilin) a pryskyřicí. Je-li totiž kolík natřený pryskyřicí, neprokluzuje v dlaních a je možné vyvinout během tření vyšší přítlak, aniž by hrozilo riziko puchýřů.

Při plužení se uvolňují žhavé piliny při tření dřevěného kolíku („pluhu“) o stěny drážky v dřevěné podložce. Pohybem pluhu se shrnují do jednoho konce drážky tak dlouho, dokud nedojde k jejich vznícení.

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Rozd%C4%9Bl%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD_ohn%C4%9B

V obou případech – vrtání lukem i plužení – se jedná o poměrně fyzicky náročnou činnost, u níž je vhodné se střídat a vytrvat dostatečně dlouho.

Materiály vhodné pro ruční vrtání jsou například suchý stvol orobince/ bodláku nebo divizny. Pro vrtání lukem vybíráme velmi dobře proschlé dřevo spíše měkčí (vrba, topol, lípa), které lépe udrží teplo. Destičku i vrtěcí kolík je dobré udělat ze stejného kusu materiálu. Druhou destičku, kterou tlačíme kolík shora na jamku, je dobré podložit (namazat) mokřým listem, abychom snížili tření v přitlačné podložce, v třecím důlku se naopak snažíme dosáhnout co největšího tření.

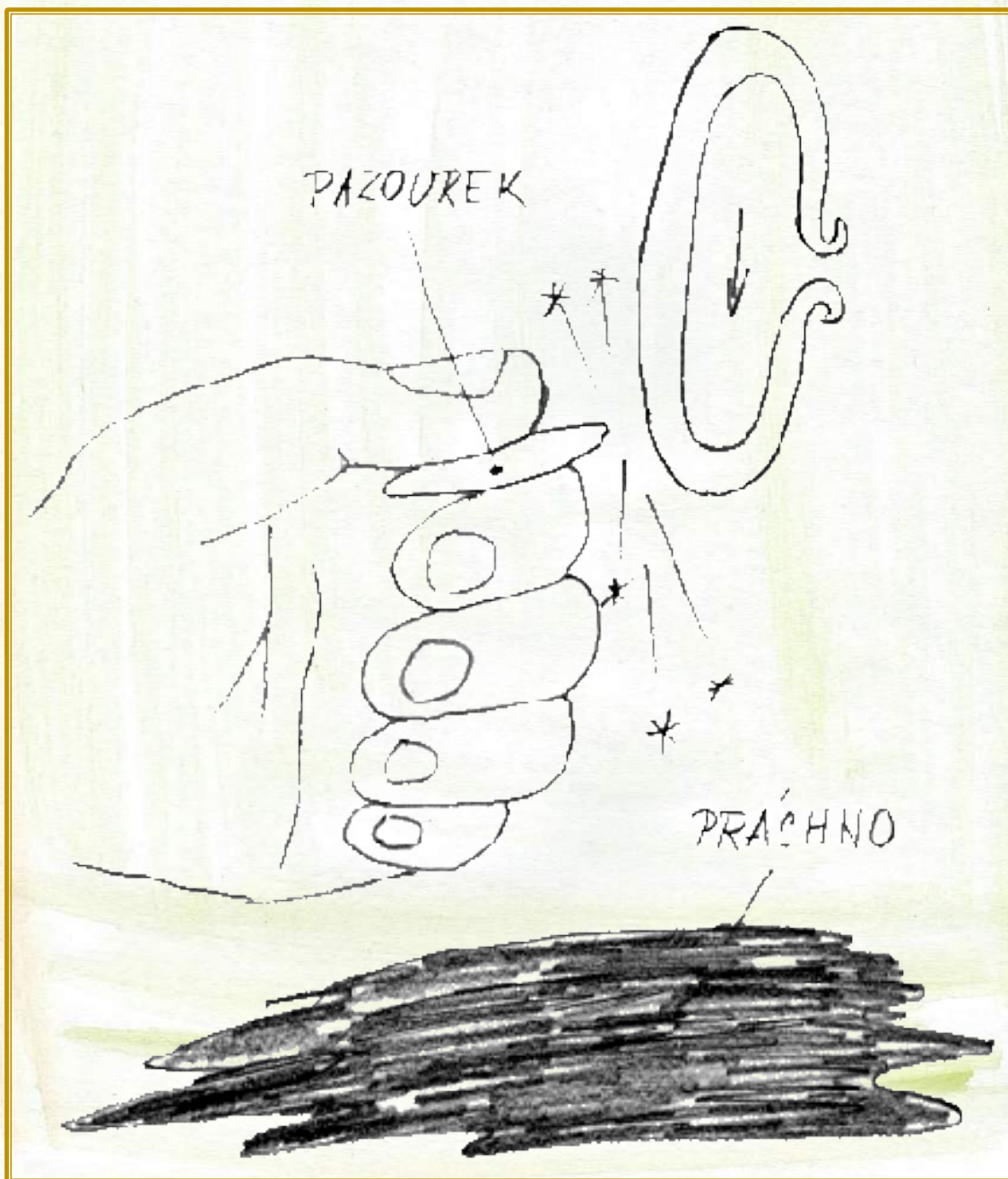
Rozdělání ohně pomocí jiskry

Pomůcky: ocílka (zakalená uhlíkatá ocel), křesací kámen (pazourek), křesadlo (tyčinka z elektronu – slitina Al+Mg), starý nenaplněný křesadlový zapalovač

Existuje mnoho způsobů, kterými lze získat jiskru. Obecně platí – čím větší a silnější jiskra a čím více jisker, tím větší šance na oheň.

Využít pro získání jiskry pouze přírodní materiál (nezpracované prvotní suroviny – kameny), je velmi obtížné. Vykřesat jiskru lze např. pomocí pazourku a markazitu nebo pyritu. Opatřit si jejich dostatečně velký vzorek je ale velmi složité. Jako pomůcky proto využijeme již modernější materiály.

Postup křesání je demonstrován na následujícím obrázku:

http://www.woodcraft.cz/files/infostudna/hau_kola/ostatni/ohen_ocilkou/ohen_ocilkou.php

**fond
pro NNO**

NROS

**nadace
partnerství**

ICELAND
LIECHTENSTEIN
NORWAY
**eea
grants**

Pro začátečníka je obtížné i křesání speciálním křesadlem, techniku si lze ale poměrně rychle osvojit. Důležité je vytvořit dostatečné množství jisker a směřovat je pokud možno do stejného místa v práchně/troudu.

Rozdělači ohně budou asi překvapeni přítomností prázdného zapalovače mezi potřebami pro křesání. Nejsou-li v něm ale kamínky příliš opotřebované, je možné z něj získat i poměrně velkou jiskru a dobrý troud či práchno zapálit.

Získané jiskřičky musíme včas začít rozfoukávat, abychom získali oheň.

Rozdělení ohně pomocí slunce

Pomůcky: lupa nebo brýlové sklo

Za slunečného dne je ideální použít pro rozdělení ohně čočku (zakřivené sklo brýlí nebo lupy). Můžeme namítnout, že se jedná o techniku vysloveně moderní, ale čočky vyrobené pro tento účel z křišťálu jsou známy již několik tisíc let. Čočka, kterou lze rozdělat oheň, se dá vyrobit i např. z čirého ledu.

Čočku umístíme mezi slunce a připravený troud/práchno. Vhodná vzdálenost čočky od materiálu je takzvaná ohnisková vzdálenost a poznáme ji tak, že sluníčko skrze lupu svítí do co nejmenšího kolečka, pokud možno do jednoho bodu (ohniska). Pokud teplota v tom místě překročí zápalnou teplotu hořlavého materiálu, ten může vzplanout.

3. příprava lepidla na hrot

Pomůcky: nasbíraná smrková pryskyřice (lze nahradit drcenou kalafunou), popel a drcené dřevěné uhlí

Pryskyřice jakožto lepidlo je přírodní materiál – smůla – napadne asi mnoho účastníků jako použitelná pro přilepení hrotu k tělu šípů. Je třeba si ale uvědomit, že se jedná o materiál, který je po utužení křehký a hrot by se ze šípů hned vylomil.

V plechovce nad ohněm rozehrájeme pryskyřici. Je třeba postupovat opatrně, aby nedošlo k jejímu vzplanutí nebo pokapání a následnému popálení. Do roztavené pryskyřice nasypeme nejmenno nadrcený popel a dřevěné uhlí, které bude sloužit ve směsi jako výztuha v železobetonu (díky obsahu celulózy). Stejně funguje také např. drcený trus býložravců. Tekutou hmotou během postupného chladnutí obalujeme konec dřevěného klacíku – vznikne tak jakési „lepidlové lízátko“.

Lepidlo ve formě koule na klacíku je připravené k použití, stačí jej opět chvíli přidržit nad ohněm a potírat jím lepené plochy. Jde tedy o zcela přírodní termoplastické (opakovaně po nahřátí použitelné) lepidlo. Chceme-li lepit pružnější spoje, do směsi lze přidat trochu živočišného tuku (sádla). Takto se lepily např. spoje na kánoích z kůry.

4. smrkový provázek

Pomůcky: nůž, tyč k vyrytí kořenů

Provázek různé kvality i pro různá využití lze vyrobit z celé řady více či méně známých vláken (konopí, lýko, kopřiva, břechtan – ten se dokonce dá použít, aniž by bylo nutné jej splétat).

Lýko se nejnadhěji získává z mladých stromků v době, kdy je plné mízy (květen-srpen) a jde snadno odloupnout kůra od starého dřeva. Lze jej získat například z vrby, akátu, lípy, šípkového prutu. Vlastnosti naloupaného lýka zlepšíme povařením ve vodě.

Pro naše účely využijeme v lese velmi dostupný materiál – smrkové kořeny.

Smrk má kořeny uložené mělko pod povrchem a vzrostlý strom má jejich síť velmi hustou – není proto třeba se obávat jeho poškození, pokud budeme připravovat jen několik desítek centimetrů provázku. Kořeny listnatých stromů se lámou a jsou pro výrobu provázku nevhodné.

Mělko pod zemí v blízkosti vzrostlého smrku vytáhneme tenký kořen – do průměru 0,5 – 1cm. Snažíme se získat co možná nejdelší, oddělíme jej od ostatních bočních kořínků a očistíme (drhnutím o tupou hranu – kořen, kámen). Vnitřní jádro smrkového kořínku je pružné a pevné. Silnější kořen lze rozloupnout na poloviny nebo čtvrtiny (k tomu se hodí ostrý pazourek nebo nůž na počáteční rozštípnutí- začínáme od silnějšího konce kořene). Ambulantním uzlem můžeme napojovat kořínky za sebe tak, abychom získaly delší provázek. I smrkové kořeny lze povahením ve vodě zbavit živin a snížit tím jejich atraktivitu pro dřevokazné organizmy. Připravené smrkové kořínky lze smotat do klubíček a před použitím je nechat pořádně nasáknout ve vodě, aby znovu získaly pružnost.

5. kompletace šípů

Pomůcky: rovný lískový prut - ratiště, kvalitní pera – letky z husy/kachny

Všechny klíčové komponenty pro sestavení šípů již byly v předchozích krocích přichystány, zbývá tedy sestavit šíp.

Ratiště šípů vyrobíme nejlépe z lískového prutu. Mladé lískové výhony bývají velmi rovné a zároveň dostatečně pružné i pevné. Délku prutu – ratiště – volíme v závislosti na velikosti luku, z něhož budeme střílet. Běžný šíp pro jednoduché běžně dostupné luky měří cca 60-100vcm. Náš šíp ale bude především upomínkovým předmětem, nikoliv sportovním náčiním, délku proto přizpůsobíme velikosti pazourkového hrotu.

Pro upevnění šípového hrotu využijeme tenký vyrobený provázek. Na tenčím konci ratiště vytvoříme nožem zářez pro vložení hrotu. Zářez i vkládanou část hrotu můžeme předem potřít lepidlem. Vložený hrot pak důkladně omotáme připraveným smrkovým provázkem tak, aby spojení s ratištěm bylo co nejpevnější. Na závěr spojení zajistíme dostatečnou vrstvou lepidla a necháme utuhnout.

Mezi tím připravíme dlouhá letková pera – pro výrobu jednoho šípů lze použít jen letková pera z jednoho křídla (jsou zatočeny stejným směrem). Pero rozřízneme uprostřed a zarovnáme plošku (například zabroušením na smrkovém papíru).

Pro náš šíp budeme používat tři křídélka, připravené pero tedy rozdělíme na tři části o délce cca 5-10 cm (všechny tři části stejně dlouhé).

Do ratiště vytvoříme zářezy a do nich lepidlem opatrně přilepíme křídélka. Necháme dostatečně zaschnout, případně můžeme ještě zpevnit ovázáním tenkým provázkem.

Střelba na cíl

Cíl: otestovat kvalitu vyrobených nástrojů a přesnost střelby

Pomůcky: vyrobené šípů, luk, balík slámy (divočák s vyznačeným srdcem)

Nejsnazším způsobem, jak otestovat, zda je výrobek kvalitní, je zkouška v praxi.

Každý účastník má za úkol z připraveného luku vystřelit svůj šíp na cíl. Balík slámy představuje divočáka, kterého je třeba skolit přesnou ranou do srdce.

Vítězem je nejen ten, kdo divočáka trefí do srdce, ale i každý, jehož šíp střelbu bez úhony přežije.

Účastníci jsou zpravidla překvapeni, kolik energie museli vynaložit pro získání jednoho šípů a jak obtížné je zasáhnout s jeho pomocí cíl.

Na závěr krátce diskutujeme:

Co všechno jsme potřebovali pro výrobu šípů?

Účastníci jmenují jednotlivé pomůcky, můžeme je vypisovat pro přehlednost a případné poskytnutí návodu k výrobě na tabuli.

Když vyjmenujeme všechny pomůcky, ujistíme se, že již nikdo nechce nic dodat.

A co zkušenosti a znalosti našich předků? Ty jsme taky potřebovali?

Pro každou lidskou činnost je typické, že je v ní obsaženo vědění, umění, poznatky a dovednost našich předků. Nikdo z nás není na světě první ani jediný. Znalosti, vědomosti a dovednosti si předáváme úmyslně i mimoděk z generace na generaci.

Učení přitom neprobíhá jen ve škole, mnohem větší je podíl neformálního a především informálního učení. A platí to nejen při výrobě šípů.

Jak probíhalo předávání vědomostí v pravěku?

Bylo to právě informálním učení. Jednotliví „objevitelé“ se o své pokrokové dovednosti nebo znalosti dělili s ostatními členy tlupy zprvu zcela mimoděk. Lovec například při lovu použil svůj šíp osazený hrotem namísto běžného s dřevěným hrotem. Byl při lovu úspěšnější, a tak se i ostatní lovci začali zajímat o jeho „kouzlo“. Novou technologii pak doslova odkoukali. V dalších generacích se pak jednotlivé postupy zdokonalovaly, některé nevhodné se opustily nebo vyměňovaly za jiné účinnější.

V environmentální výchově fungujeme stejně, jako v pravěku. Snažíme se o předání znalostí a dovedností především pomocí informálního učení. Svými postoji, aktivitou a především každodenním chováním dáváme ten nejdůležitější impuls – je-li náš postup úspěšný a dobrý ostatní (nejen děti) se od nás učí.

Vyzveme účastníky k zamyšlení, zda oni nebo někdo v jejich okolí přišel s nějakou zajímavou, přírodě a lidem prospěšnou změnou, která se ukázala jako následováníhodná a o níž by se chtěl podělit. Můžeme uvést pro inspiraci vlastní příběh.

Například:

Pro své děti jsem se rozhodla již nekupovat vánoční kolekci. Bývá z nekvalitní čokolády a navíc kupuji mnohem více obalu než samotné potraviny. Dětem proto na začátku prosince připravím svou vlastní kolekci ve formě směsi sušeného ovoce a oříšků. V malých mističkách mají na každý den nachystanou jinou dobrotu, která je nejen bez zbytečných obalů, ale i o mnoho zdravější a dokonce levnější.

Dřív jsme doma bio odpad nijak netřídili a končil ve směsném odpadu. Naše obec nemá samostatné kontejnery na bio odpad a jeho sběr zajišťuje jednou velkou nádobou, která je od nás daleko. Přece tam nebudeme lítat s každým ohryzkem. Nedávno jsme si ale pořídili malý kompostér. Je plný žížal a máme ho na balkóně. Žížaly nám vyrábějí z odpadu kvalitní humus, díky kterému máme na stejném balkóně v truhlíku úžasná rajčátka.

Můžeme společně některé zajímavé náměty prodiskutovat a případně rozvinout. Výroba šípů spolu s následnou reflexí by měla trvat celé dopoledne. Pokud jsou účastníci extrémně zruční a jsou s výrobou šípů rychle hotovi, můžeme zařadit před obědem ještě doplňkové výtvarné aktivity:

Drobné výtvarné aktivity

1. Kreslířské uhly

Cíl: za pomoci jednoduchého milířku vyrobíme kreslířské uhly

Pomůcky: plechovka, alobal, zahradnické nůžky

Uhel byl základním výtvarným prostředkem pravěkých lidí. I naše nejstarší pravěká malba z jeskyně Býčí skála je nakreslena uhlím. Pro kreslení se samozřejmě dá použít přímo studený uhlík z ohniště, ale budete překvapeni, že ne každý uhlík má požadované vlastnosti. Je to především proto, že vznikl hořením za dostatečného přístupu vzduchu – hořel tedy na popel, vodu a CO₂. Uhel je ale produktem hoření s omezeným přístupem vzduchu. Dřevěné uhlí ve velkém se vyrábí v milířích a pro výrobu našeho malého uhlu pro výtvarnou činnost si vyrobíme malý milířek z plechovky.

Nejprve si z tenkých dřevěných prutů nastříháme zahradnickými nůžkami asi 10-15 cm dlouhé kousky. Je důležité, aby všechny byly podobně tlusté (cca 0,5-1cm) – budou pak hotové ve stejnou dobu.

Připravené „tužky“ vložíme do plechovky (bez víčka). Zakryjeme plechovku alobalem a uprostřed ponecháme malý otvor. Můžeme vymodelovat i malý alobalový „komínek“ tak, aby se plechovka podobala milíři.

Připravenou plechovku postavíme na oheň a pozorujeme následující jevy:

- z komínku začíná unikat bílá pára (dochází k vysušování dřeva uvnitř a uniká vodní pára)
- barva kouře z komínku se mění na světle šedivou až namodralou (v plechovce vzniká také dřevoplyn)
- může dojít ke vznícení unikajícího plynu z komínku

Po cca 15 minutách plechovku z ohně odstavíme a necháme zchladnout. Uvnitř se vytvořily kvalitní psací uhly použitelné pro nejrůznější výtvarné činnosti. Stejná technologie se používá již několik tisíc let pro výrobu dřevěného uhlí.

2. Čtyři ruce v hlíně

Cíl: posílit umění neverbálního vyjadřování, spolupráci ve dvojici

Pomůcky: keramická hlína

Jednoduchá arteterapeutická aktivita posilující schopnost sebevyjádření a spolupráci ve dvojici beze slov. Každá dvojice dostane kus keramické hlíny, ten by měl být dostatečně veliký, aby s ním mohli oba zároveň bez problémů pracovat. S hlínou tedy pracují čtyři ruce současně, ale jejich majitelé spolu nesmí mluvit. Aktivitu můžeme ještě ozvláštnit použitím šátku na oči – pak navíc dvojice nemůže společnou tvorbu sledovat a zážitek je o to intenzivnější.

Nejprve dáme pokyn, aby dvojice hlínu řádně připravila, prohnětla a zpracovala nějaký základní tvar. V další fázi pak dvojice musí společně vytvořit výtvarné dílo. Oba pracují zároveň, aniž by věděli, jaké úmysly má s hlínou jejich kolega. Měli by se proto snažit se na sebe navzájem „naladit“.

Celá tvorba by neměla být časově nijak limitována, nicméně zpravidla po cca 20-ti minutách je již pro účastníky těžké udržet soustředění a pokračovat v tiché práci.

Následuje vernisáž děl. Každý jednotlivý autor si připraví krátké představení díla – popíše, co podle něj znázorňuje a snaží se stručně vystihnout svou autorskou myšlenku. Bývá překvapivé, jak moc se záměry a interpretace autorů mnohdy liší.

Pro reflexi použijeme otázky:

Bylo pro vás těžké se přizpůsobit práci ve dvou?

Máte pocit, že jste se shodli na tématu díla?

„Hádali“ jste se během práce?

Kdo byl ve vaší dvojici vedoucím?

Museli jste během práce změnit váš osobní záměr? Dělalo vám to potíže?

Jste s výsledkem spokojeni?

Reflexe by měla vést k zamyšlení každého tvůrce nad procesem tvorby. Spíš než o samotný výsledek jde o pocity, které činnost vyvolávala.

Účastníci zprvu často popisují nepříjemný pocit – nemohli se domluvit s kolegou slovy, navzájem si překáželi, museli se postupně naučit, jak spolu „komunikovat“. Zpravidla zjišťují, že jsou během práce nuceni několikrát změnit svůj tvůrčí záměr a přizpůsobit se. V extrémních případech může dojít i k úplnému nedorozumění a vzniku dvou samostatných děl – i to je zajímavým výsledkem tvůrčího procesu a může vést k zamyšlení nad důvody a okolnostmi.

Aktivitu můžeme vyzkoušet i ve variantě šest, osm nebo deset rukou v hlíně.

Závěrečné zhodnocení

Cíl: zhodnocení dosažených pokroků, shrnutí získaných poznatků, reflexe a evaluace v různých podobách

Pomůcky: podle vybraných aktivit

Závěr programů bývá tradičně věnován reflexi a evaluaci. Ta může mít mnoho podob a forem. Záleží na lektorovi, ale také na dynamice a struktuře skupiny a jejich potřebách.

Některé reflexní a evaluační aktivity jsou popsány v Tabulce 3.

Je nutné vždy dokončit započaté průběžné aktivity, jako je např. Dovednostní kolo nebo Branka. Každý účastník by měl mít jasno v tom, jakých pokroků dosáhl, případně kde zůstávají rezervy a nové výzvy (Dovednostní kolo). Lektor by také měl získat zpětnou vazbu související s očekáváním účastníků a jejich naplněním či nenaplněním (Branka, Ruka + a ruka -).

Pro hodnocení ve skupině volíme nejčastěji společné posezení v kruhu. Aktivity jako Talking stick nebo Tři slova jsou pro tuto reflexi ideální.

Vítaným zakončením vícedenních akcí je také aktivita Lahvičky. Účastníci si mohou prostřednictvím vzkazů do lahviček a uchovat pěknou vzpomínku na akci i na sebe navzájem.